

Araştırma Makalesi / Research Paper**Müzelerin Açık Mekan Kalitesi ve Kullanıcı Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**Makbulenur BEKAR ^{1*}, Demet Ülkü GÜLPINAR SEKBAN ¹¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Trabzon

Geliş Tarihi (Received): 22.06.2020, Kabul Tarihi (Accepted): 15.10.2020

✉ Sorumlu Yazar (Corresponding author*): mnurbekar@gmail.com

☎ +90 462 3772866 📠 +90 462 3257499

ÖZ

Günümüzde, insanların ihtiyaç ve isteklerinin artması farklı etkinlik çeşitlerini de beraberinde getirmiştir. Kentsel açık alanlar ise bu ihtiyaçların gerçekleştirildiği en önemli alanlar arasındadır. Kentin sahip olduğu açık mekânların doğru şekilde tasarlanması, kaliteli ve daha yaşanabilir kentler oluşmasına imkân sağlamaktadır. Canlı ve cansız birçok bileşenden oluşan kentlerde tarihi yapılar en önemli envanterler arasındadır. Bu yapılar arasında olan bazı müzeler yerel yabancı birçok çok kullanıcıyı çekmekte ve geçmiş ile günümüz arasında köprü görevi görmektedir. Kapalı mekânlarının yanısıra açık mekânlara da sahip olan müzelerde ise bu potansiyelin iyi değerlendirmesi durumunda mekân kalitesini artmakta ve kullanıcı tercihlerini bu mekânlara doğru çekmektedir. Kullanıcılarda artık bu müzeleri bir defalığına değil açık mekânlarında boş vakitlerini değerlendirmek ve sosyalleşmek için daha fazla ziyaret edeceklerdir. Yapılan bu çalışma kapsamında, Trabzon ilinde bulunan ve en çok turist çeken tarihi müzeler arasında yer alan; Atatürk Köşkü Müzesi, Trabzon Müzesi ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi incelenmiştir. Mekansal kalite konusunda yapılan çalışmalar, genellikle kent, mahalle, konut, park vb. ölçektedir. Bu nedenle, yapılan bu çalışmanın tarihi envanterler üzerindeki mekânsal kaliteyi sorgulaması çalışmanın özgün nitelikleri arasındadır. Bu kapsamda oluşturulan mekan kalitesi parametreleri yapılan literatür çalışmaları değerlendirilerek oluşturulmuştur. Sonuçlar SPSS 23.0 ile değerlendirilmiş ve müzelerin açık mekânlarının kaliteleri kullanıcı tercihleri doğrultusunda belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açık mekânlar, kalite parametreleri, mekan kalitesi, müze açık mekânları**A Comparative Study on Open Space Quality of Museums and User Preferences****ABSTRACT**

Nowadays, increasing the needs and desires of people has brought different kinds of activities. Urban open spaces are among the most important areas where these needs are realized. The right design of the open spaces of the city allows for the creation of high quality and more livable cities. Historical structures are among the most important inventories in cities consisting of many living and non-living components. Among these buildings, museums attract many local users and serve as a bridge between past and present. In museums with open spaces, it increases the quality of the space and draws the user preferences towards these places. Users will no longer be able to use these museums once in a while for their needs and desires. Within the scope of this study, which has a history of 4000 years in Trabzon, which is among the most tourist attractions in the history; Atatürk Mansion Museum, Trabzon Museum and Kanuni House Museum were examined. Studies on spatial quality, usually urban, neighborhood, housing, parking and so on. It is scale. Therefore, this study is one of the original characteristics of the study which questions the spatial quality on historical inventories. In this context, the quality of the space parameters were determined by

evaluating the literature studies. The results were evaluated with SPSS 23.0 and the quality of the open spaces of the museums were determined according to the user preferences.

Keywords: Outdoor spaces, quality parameters, space quality, museum open spaces

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanoğlu nesnelere, sanat eserlerini biriktirmiş ve saklamıştır. Bu gelenek 18. yy'da ortaya çıkmış ve bugünkü anlamı ile müzecilik kavramı ile şekillenmiştir. Bireysel, bilimsel, siyasal ve sosyal bilinçlenmenin katkısıyla kamulaştırılan koleksiyonlar müzeleri meydana getirmiştir (Güler Cenik, 2018). Tarihsel geçmiş hakkında önemli bilgiler veren bu müzelerin farklı dönemlerde öncelik sırası değişen, toplama, koruma, sergileme, araştırma ve eğitim gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Bu alanlar içerisinde hangisinin daha önemli olduğu ya da hangisine daha fazla öncelik verilmesi gerektiği dönemlere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar yüklenen amaçların çeşitliliğine neden olmaktadır (Göğebakan, 2016). Günümüzde sayıları sürekli artmakta olan kent müzelerinin artış nedenleri arasında kentleri tanıtmaya ve daha fazla turist çekme ve prestij düşüncesi bulunmaktadır (Keskin, 2014).

En genel tanımı ile tarihin kuşaktan kuşağa iletilmesini sağlayan (Jenkins, 1991) müzeler; her yaşta ziyaretçiyi aktif kılan, farklılık gösteren ihtiyaç ve isteklere cevap verebilen olanakları oluşturma çabasıdır (Talboys, 2016). Çoğu müze ziyaretçilerini ilk olarak açık mekanları ile karşılar. Her müzenin açık mekanları olmamakla birlikte olması durumunda önemli bir potansiyele sahiptir. Çünkü açık mekanlar kaliteli ve nitelikli yaşam çevresi oluşturma ile yakından ilişkilidir (Şahan, 2017). Başka bir deyişle mekânın kalitesi hayatımızın da kalitesini belirlemektedir. Dışarıya her adım atışımızda bu mekanları kullanır ihtiyaç ve isteklerimizi gideririz. Rapoport (1977), mekân kalitesini tasarımda farklılığı ortaya koyan en önemli unsur olarak tanımlamıştır. "Kalite" herhangi bir karakterin yada durumun iyi olma seviyesini ifade eden kişiden kişiye değişebilen öznal bir kavramdır. Ancak mekân kalitesinin ölçülmesinde kullanılan nesnel parametrelerde vardır (Das, 2008; Uzgören Erdönmez, 2017). Bu parametreler (Lynch, 1984; Whyte, 1985; Greene, 1992; Nasar, 1994; PPS, 2000; Dobbelseen ve Wilde, 2004; Voort ve Wegen, 2005) gibi birçok çalışmada araştırılmıştır.

Kalite, ihtiyaçların karşılanmasına imkân veren özellikler bütünüdür. Bunların bireysel özelliklerle ilişkili olduğu gibi bu ilişkilerin bina içinde veya dışında da dengeli olması gerekmektedir. Kalite kullanıcıların ihtiyaçlarının tatminine bağlı bir kavramdır. Örneğin binanın işlevsel kalitesi onun istenen aktivitelere ne kadar uygun olduğu, pozitif, sembolik ya da kültürel anlam taşıdığı ve beraberinde ne kadar uygun performans sağladığı ile açıklanabilir. Bunları ne derece ne kadar yaptığı ise onun kalite

tanımını oluşturmaktadır (İnceoğlu ve Aytuğ 2009). Kentsel mekân kalitesi üzerine çeşitli çalışmalar yapan Gibson (1968) ise tıpkı diğer çalışmalar gibi mekân kalitesinin farklılıklar ve detaylar oluşturduğunu söylemektedir. Müze bahçeleri de tıpkı bu alanlar gibi, kullanıcıların açık mekân ihtiyaçlarını karşılayarak, bir defaya mahsus mekânlar olmayıp, insanların tekrar gelebilecekleri mekân kalitesi yüksek potansiyel alanlardır (Düzenli ve ark., 2017). Dolayısıyla, mekân kalitesi müze bahçeleri ile yakından ilişkili bir kavramdır. Mekân kalitesi arttıkça o alanın tercih edilebilirliği artmaktadır.

Bu bağlamda, müzeler geçmiş ile gelecek arasında bağlı kuran bir köprü niteliğindedir. Müzelerin sahip olduğu açık mekanlar ise insanların açık mekân ihtiyaçlarının da karşılandığı yerler olarak kullanılabilir potansiyel mekânlardır. Bu nedenle yapılan bu çalışma kapsamında Trabzon ilinde bulunan bazı müzelerin açık mekân kaliteleri ve kullanıcı tercihleri incelenmiştir.

Nitelikli yaşam çevrelerinin nasıl olabileceği konusunda birçok bilimsel çalışma yapılmaktadır. Kaliteli yaşam çevreleri elde ettikçe kullanıcı memnuniyeti ve tercihlerin arttığı yapılan bu çalışmaların ortak kanıları arasındadır (Gibson, 1968; Rapoport, 1977; Gehl, 1987; PPS, 2005; Wey ve Wei, 2016). Bu noktadan yola çıkarak; "*Bir kentin en önemli envanterleri arasında yer alan müzelerin mekânsal kalitesinin kullanıcı tercihleri doğrultusunda belirlenmesi*" çalışmanın temel amaçları arasındadır. Mekânsal kalite konusunda yapılan çalışmaların, ana materyalleri genellikle kent, mahalle, konut, toplu konut ve park ölçeğindedir. Bu nedenle, yapılan bu çalışmanın tarihi envanterler üzerindeki mekânsal kaliteyi sorgulaması çalışmanın özgün nitelikleri arasındadır. Çünkü müzeler; her açıdan değer taşıyan bir bütünü korumak, incelemek, değerlendirmek, özellikle de halkın beğenisini yükseltmek amacıyla işleyen en önemli kurumlar arasındadır (Şahan, 2005).

MATERYAL VE YÖNTEM

Bilinen tarihi geçmişi en az 4000 yıl öncesine dayanan Trabzon İli, konumu itibarıyla tüm dünyanın ilgisini çekmiş ender kentlerden bir tanesidir. Coğrafi önemi birçok medeniyete ev sahipliği yapmasına neden olmuştur. Ticari ve idari merkez olarak Trabzon'u yüzyılların ötesinden bu yana kurulu bulunan eğitim, kültür, ticaret merkezlerinin varlığı kenti canlı ve sürekliliği olan bir kültür şehri yapmıştır (URL-1, 2019). Bu nedenden ötürü Trabzon kültür envanterleri açısından oldukça zengin bir

Müzelerin Açık Mekan Kalitesi ve Kullanıcı Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Yapılan bu çalışma kapsamında, Trabzon kentinde, ziyaretçi yoğunluğu fazla olup açık mekân imkanı sunabilen 3 tarihi müze çalışılmıştır. Bunlar; Atatürk

Köşkü Müzesi, Trabzon Müzesi ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi (Şekil 1) (Tablo 1).

Şekil 1. Çalışma alanı

Tablo 1. Çalışma kapsamında incelenen müzelerin özellikleri (Özen ve ark., 2010)

Atatürk Köşk (Resimler; Makbulenur BEKAR arşivi 2018)	Yapı Türü	Konut
	Yapıldığı dönem	Osmanlı/1890
	Tescil durumu	Anıtsal yapı
	Yapım tekniği	Yığma
	Günümüz işlevi	Müze
Trabzon Müzesi (Resimler; URL-2,2019; URL-3, 2019)	Yapı Türü	Konut
	Yapıldığı dönem	Osmanlı/1910
	Tescil durumu	Anıtsal yapı
	Yapım tekniği	Yığma
	Günümüz işlevi	Müze
Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi (Resimler; Makbulenur BEKAR arşivi 2018)	Yapı Türü	Konut
	Yapıldığı dönem	-
	Tescil durumu	Anıtsal olmayan
	Yapım tekniği	Yığma
	Günümüz işlevi	Müze

Müzelerin açık alanlarını incelediğimizde ise, Atatürk köşkü yaklaşık 13000 metrekare açık Alana sahiptir. Bu alan içerisinde korularda bulunmaktadır. Korular şu an ziyaretçiye açık değildir. Ziyaretçiye açık olan kısım yaklaşık olarak 3300 metrekaredir. Trabzon Müzesi yaklaşık 800 metrekare ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi ise yaklaşık 3000 metrekare açık alana sahiptir. Metrekare açısından en büyük açık alana Atatürk köşkü sahipken en az metrekareye Trabzon müzesi

sahiptir. Bitkisel materyal açısından üç müze de zengindir. Aynı zamanda Atatürk köşkü ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'nde kokulu bitkiler arasında yer alan *Wisteria sinensis* sarılı pergolalar gerek renk gerek koku açısından güzel bir izlenim yaratmaktadır. Atatürk Köşkü ve Trabzon Müzesi'nin açık alanına güvenlik girişi ve müze ücret ile girilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'ne ise sadece yapı içerisine güvenlik ile girilmekte açık alanı ise serbest dolaşımıdır (Tablo 2).

Tablo 2. Müzelerin açık alanlarına dair bilgiler

	Açık alan m ²	Bitkisel materyal	Yapısal material				Güvenlik girişi
			Oturma birimi	Aydınlatma	Kamelya	Saksı çiçeklik	
1*	3300	•	•	•	•	•	•
2*	700	•	•	•			•
3*	3000	•	•	•			•

1* Atatürk köşkü
2* Trabzon Müzesi
3* Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi

Yapılan bu çalışma 3 aşamadan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasını araştırma ve literatür çalışmaları, ikinci aşamasını ise literatür araştırmalarından elde edilen verilerin alan çalışmasında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın son aşamasını ise "müze açık mekanları için" oluşturulan mekânsal kalite parametrelerinin çalışma alanları üzerinde değerlendirilmeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda mekânsal kalite parametreleri; fonksiyonel kalite, estetik kalite, yapısal kalite, ekonomik kalite, ekolojik kalite olmak üzere 5 ana başlık ve 25 alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu parametreler (Lynch, 1984; Whyte, 1985; Greene, 1992; Nasar 1994; PPS, 2000; Thompson, 2002; Dobbelseen ve Wilde, 2004; Voort ve Wegen 2005; Güneroğlu, 2017)'nin yaptığı çalışmalar geliştirilerek oluşturulmuştur (Şekil 2). Oluşturulan parametreler ile anket formu oluşturulmuştur. Anket

formu her bir soruya dair "Likert Tutum Skalası"nın kullanımıyla değerlendirilmiştir. Katılımcıların bu sorulara katılma durumları 'Kesinlikle katılıyorum', 'Katılıyorum', 'Fikrim yok', 'Katılmıyorum', 'Kesinlikle katılmıyorum' ifadelerini simgeleyen 5 dereceli bir değerlendirmeden oluşmaktadır. Oluşturulan anket soruları, daha önceden bu müzelere gitmiş 170 katılımcı ile değerlendirilmiştir. Yaklaşık olarak 20 dakika süren anket görüşmeleri katılımcılarla birebir olarak gerçekleştirilmiştir. Yanıtların istatistiksel analizlerinde SPSS 23.0 programı kullanılmıştır. Katılımcıların müzelerin açık mekanlarının mevcut durumunu belirlenen parametrelere göre değerlendirdiği ile alanın tercih edilebilirliği ölçülerek tercihleri irdelenmiştir.

Müzelerin Açık Mekan Kalitesi ve Kullanıcı Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Mekân Kalitesi Bileşenleri	Kalite Değişkenleri	Araştırmacılar
1. Fonksiyonel kalite	1.1. Güvenlik 1.2. Konfor 1.3. Ferahlık 1.4. Ulaşılabilirlik 1.5. Sosyal etkileşim 1.6. Aidiyet	Voort, Wegen 2005 Greene, 1992 Whyte, 1985 Lynch, 1984
2. Estetik kalite	2.1. Odak 2.2. Canlı 2.3. Uyumlu 2.4. Davetkâr 2.5. Etkileyici 2.6. Özgün 2.7. Okunaklı	Greene, 1992 Nasar 1994 Voort, Wegen 2005
3. Yapısal kalite	3.1. Hatırlanabilir 3.2. Çekici 3.3. Kimlikli 3.4. Farklı	Dobbelsteen, Wild 2004
4. Ekonomik kalite	4.1. Rekreasyon imkânı 4.2. Yeme-içme olanakları 4.3. Yöresel el sanatları ürün satışı	Voort, Wegen 2005 Whyte, 1985 Project for Public Space, 2000
5. Ekolojik kalite	5.1. Çeşitlilik 5.2. Süreklilik 5.3. Doğal 5.4. Bakımlı 5.5. Düzenli	Dobbelsteen, Wild 2004 Thompson, 2002

Şekil 2. Çalışma kapsamında incelenen kalite parametreleri

BULGULAR

Müzelerin açık mekan kalitesinin kullanıcı tercihleri doğrultusunda belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada 3 müze ve açık alanları karşılaştırılarak kalite parametreleri belirlenmiştir. Anket çalışmalarıyla açık mekân kalitesi belirlenerek bu etkiler irdelenmiştir (Tablo 2-3-4-5-6-7). Katılımcıların her yaş grubundan ve eğitim düzeylerinin çoğunlukla lise, üniversite ve lisansüstü olduğu görülmektedir. Katılımcıların %67'sini kadınlar, geri kalan %33'lük kısmı ise erkekler oluştururken; bunların %48'si evlidir. Katılımcıların %93'ü bu müzelere bir defa, %7'si ise birden fazla sayıda gitmiştir.

Fonksiyonel Kaliteye Dair Bulgular

Çalışma alanlarının fonksiyonel kalitesini ortaya koyan parametreler ANOVA testi sonucuna göre irdelendiğinde, Atatürk Köşk'ünde konfor (3,4), sosyal etkileşim (2,5) yüksek skorlar alırken, Trabzon Müzesi'nde ulaşılabilirlik (3,8), Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'nde ise güvenlik (4,0), aidiyet (3,7) parametreleri yüksek skorlar almıştır. Testin en yüksek skorunu Atatürk Köşk'ünde ferahlık (4,1) parametresi almıştır. En düşük skorunu ise Trabzon Müzesi'ndeki sosyal etkileşim (2,3) parametresi almıştır ($p<0.01$) (Tablo 3).

Tablo 3. Fonksiyonel kalite parametreleri için ANOVA tablosu

		N	Mean	Std.Devia- tion	Lower bound	Upper bound	F	Sig.
Güvenlik	1	170	3,9	,24673	3,8979	3,9727	13,931	,000
	2	170	3,8	,34923	3,8059	3,9117		
	3	170	4,0	,00000	4,0000	4,0000		
	Total	510	3,9	,25307	3,9094	3,9534		
Konfor	1	170	3,4	,58787	3,3875	3,5655	16,223	,000
	2	170	3,2	,93134	3,0943	3,3763		
	3	170	3,0	,69647	2,9063	3,1172		
	Total	510	3,2	,77451	3,1738	3,3086		
Ferahlık	1	170	4,1	,72449	4,0668	4,2862	63,589	,000
	2	170	2,9	1,10123	2,8156	3,1491		
	3	170	3,4	1,09151	3,2524	3,5829		
	Total	510	3,5	1,10292	3,4295	3,6214		
Ulaşılabilirlik	1	170	3,6	,80236	3,4785	3,7215	4,705	,000
	2	170	3,8	,51800	3,7392	3,8961		
	3	170	3,6	,61584	3,6009	3,7874		
	Total	510	3,7	,66085	3,6464	3,7614		
Sosyal etkile- sim	1	170	2,5	,73092	2,4246	2,6460	2,460	,463
	2	170	2,4	,70671	2,3695	2,5835		
	3	170	2,3	,87308	2,2208	2,4851		
	Total	510	2,4	,77594	2,3874	2,5224		
Aidiyet	1	170	3,2	1,37838	3,0560	3,4734	44,724	,000
	2	170	2,5	1,22352	2,4089	2,7794		
	3	170	3,7	,82983	3,6626	3,9139		
	Total	510	3,2	1,26326	3,1058	3,3256		

Estetik Kaliteye Dair Bulgular

Çalışma alanlarının estetik kalitesini ortaya koyan parametreler ANOVA testi sonucuna göre irdelendiğinde, Atatürk Köşk'ünde canlı (3,8), etkileyici (4,1), özgün (4,0) parametreleri yüksek skorlar alırken, Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'nde odak (3,6), uyumlu (3,8), davetkar (3,8), okunaklı (3,7) parametreleri yüksek skorlar almıştır. Estetik kalite parametrelerinde Trabzon Müzesi yüksek skorlar alamamıştır. Testin en yüksek skorunu Atatürk Köşk'ünde etkileyici (4,1) parametresi almıştır. En düşük skorunu ise Kanuni Evi Müzesi'ndeki okunaklı (2,4) parametresi almıştır ($p<0.01$) (Tablo 4).

Yapısal Kaliteye Dair Bulgular

Çalışma alanlarının yapısal kalitesini ortaya koyan parametreler ANOVA testi sonucuna göre irdelendiğinde, Atatürk Köşk'ünde çekici (3,7), kimlikli (4,0), farklı (3,7) parametreleri yüksek skorlar alırken, Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'nde hatırlanabilir (3,8) parametreleri yüksek skorlar almıştır. Yapısal kalite parametrelerinde Trabzon Müzesi yüksek skorlar alamamıştır. Testin en yüksek skorunu Atatürk Köşk'ünde kimlikli, (4,0) parametresi almıştır. En düşük skorunu ise Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'ndeki hatırlanabilir (2,9) parametresi almıştır ($p<0.01$) (Tablo 5).

Tablo 4. Estetik kalite parametreleri için ANOVA tablosu

		N	Mean	Std.Devia- tion	Lower bound	Upper bound	F	Sig.
Odak	1	170	3,3	1,32085	3,1177	3,5176	15,335	,000
	2	170	2,9	1,25408	2,7748	3,1546		
	3	170	3,6	,86991	3,5330	3,7964		
	Total	510	3,3	1,19772	3,2115	3,4199		
Canlı	1	170	3,8	,40118	3,7393	3,8607	30,191	,000
	2	170	2,9	1,25187	2,7810	3,1601		
	3	170	3,2	1,14626	3,0559	3,4030		
	Total	510	3,3	1,06317	3,2408	3,4258		
Uyumlu	1	170	3,2	1,21088	3,0225	3,3892	48,445	,000
	2	170	2,6	1,31943	2,4591	2,8586		
	3	170	3,8	,81826	3,7467	3,9945		
	Total	510	3,2	1,23820	3,1374	3,3528		
Davetkar	1	170	3,1	1,24656	2,9524	3,3299	69,939	,000
	2	170	2,5	1,22625	2,3614	2,7327		
	3	170	3,8	,34305	3,8128	3,9166		
	Total	510	3,1	1,15980	3,0834	3,2852		
Etkileyici	1	170	4,1	,66771	4,0813	4,2834	14,747	,000
	2	170	3,7	1,14535	3,5266	3,8734		
	3	170	3,6	1,08298	3,4949	3,8228		
	Total	510	3,8	1,01470	3,7588	3,9353		
Özgün	1	170	4,0	,78880	3,9512	4,1900	26,056	,000
	2	170	3,2	1,03001	3,1382	3,4501		
	3	170	3,7	1,13055	3,5524	3,8947		
	Total	510	3,6	1,04128	3,6055	3,7867		
Okunaklı	1	170	3,2	1,38557	3,0726	3,4921	58,549	
	2	170	2,4	1,22625	2,2673	2,6386		
	3	170	3,7	,75288	3,6801	3,9081		
	Total	510	3,1	1,27706	3,0654	3,2876		

Tablo 5. Yapısal kalite parametreleri için ANOVA tablosu

		N	Mean	Std.Devia- tion	Lower bound	Upper bound	F	Sig.
Hatırlanavi- lir	1	170	3,6	,89777	3,5229	3,7948	30,762	,052
	2	170	2,9	1,10304	2,7859	3,1199		
	3	170	3,8	1,17971	3,6214	3,9786		
	Total	510	3,4	1,12749	3,3725	3,5687		
Çekici	1	170	3,7	,77921	3,6232	3,8592	29,056	,386
	2	170	3,0	,93850	2,8873	3,1715		
	3	170	3,6	1,08298	3,4949	3,8228		
	Total	510	3,4	,99233	3,3901	3,5628		
Kimlikli	1	170	4,0	,82320	3,9283	4,1776	29,143	,000
	2	170	3,3	,84397	3,2605	3,5160		
	3	170	3,8	,80902	3,7363	3,9813		
	Total	510	3,7	,86997	3,6910	3,8423		
Farklı	1	170	3,7	,80680	3,6014	3,8457	27,724	,604
	2	170	3,0	,93850	2,8873	3,1715		
	3	170	3,6	1,08298	3,4949	3,8228		
	Total	510	3,4	,99809	3,3838	3,5574		

Ekonomik Kalite

Çalışma alanlarının ekonomik kalitesini ortaya koyan parametreler ANOVA testi sonucuna göre irdelendiğinde, Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi rekreasyon imkanı (2,2), yeme-içme olanakları (1,7), yöresel kimlik (1,6) parametreleri yüksek skorlar alırken

Atatürk Köşkü Müzesi ve Trabzon Müzesi bu parametrelerde yüksek skorlar alamamıştır. Testin en yüksek skorunu Trabzon Müzesi'nde rekreasyon imkanı (2,2) parametresi almıştır. En düşük skorunu ise Atatürk Köşkü Müzesi'ndeki yeme-içme (1,0) parametresi almıştır (p<0.01) (Tablo 6).

Tablo 6. Ekonomik kalite parametreleri için ANOVA tablosu

		N	Mean	Std.Deviation	Lower bound	Upper bound	F	Sig.
Rekreasyon imkanı	1	170	1,9	1,23506	1,7777	2,1517	6,601	,000
	2	170	1,8	,88763	1,7362	2,0050		
	3	170	2,2	,92504	2,1188	2,3989		
	Total	510	2,0	1,03902	1,9410	2,1218		
Yeme-içme olanakları	1	170	1,0	,27571	1,0406	1,1241	34,036	,000
	2	170	1,6	,89592	1,4938	1,7651		
	3	170	1,7	1,00332	1,5951	1,8990		
	Total	510	1,4	,84263	1,4130	1,5596		
Yöresel kimlik	1	170	1,3	,48277	1,2916	1,4378	10,741	,028
	2	170	1,4	,49799	1,3658	1,5166		
	3	170	1,6	,49010	1,5317	1,6801		
	Total	510	1,4	,49962	1,4271	1,5141		

Ekolojik Kalite

Çalışma alanlarının fonksiyonel kalitesini ortaya koyan parametreler ANOVA testi sonucuna göre irdelendiğinde, Atatürk Köşkü'nde odak (2,2), uyumlu (3,0) yüksek skorlar alırken, Kanuni Evinde canlı (2,5), uyumlu (3,0), davetkar (3,2), etkileyici (3,3) parametreleri yüksek

skorlar almıştır. Ekolojik kalite parametreleri açısından Trabzon Müzesi yüksek skorlar alamamıştır. Testin en yüksek skorunu Trabzon Müzesi'nde etkileyici (3,3) parametresi almıştır. En düşük skorunu ise Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi'ndeki odak (1,3) parametresi almıştır (p<0.01) (Tablo 7).

Tablo 7. Ekolojik kalite parametreleri için ANOVA tablosu

		N	Mean	Std.Deviation	Lower bound	Upper bound	F	Sig.
Odak	1	170	2,2	1,09882	2,0630	2,3958	47,861	,000
	2	170	1,3	,47744	1,2748	1,4193		
	3	170	2,0	,91939	1,8902	2,1686		
	Total	510	1,8	,94878	1,7861	1,9512		
Canlı	1	170	2,4	1,19612	2,2542	2,6164	28,086	,000
	2	170	1,7	,87605	1,5674	1,8326		
	3	170	2,5	1,21735	2,3333	2,7020		
	Total	510	2,2	1,16501	2,1163	2,3190		
Uyumlu	1	170	3,0	1,53983	2,8080	3,2743	70,454	,000
	2	170	1,6	,92164	1,5310	1,8101		
	3	170	3,0	1,22231	2,9091	3,2792		
	Total	510	2,6	1,41435	2,4789	2,7250		
Davetkar	1	170	2,7	1,23184	2,5311	2,9042	55,325	,000
	2	170	2,0	1,29242	1,8690	2,2604		
	3	170	3,2	1,10563	3,0679	3,4027		
	Total	510	2,6	1,30159	2,5593	2,7858		
Etkileyici	1	170	2,7	1,18096	2,5212	2,8788	14,747	,000
	2	170	2,1	1,12716	1,9882	2,3295		
	3	170	3,3	,85538	3,2411	3,5001		
	Total	510	2,7	1,17216	2,6412	2,8451		

Müzelerin Açık Mekan Kalitesi ve Kullanıcı Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Çalışmanın bir sonraki aşamasında ise temel bileşenler analizi ile açık mekan kalitesini ortaya çıkaran en etkili ilk 6 bileşen bulunmuş ve faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi sonuçlarına ait faktör yükü aşağıda sunulmuştur (Tablo 7). Tablo 7’de 6 faktör ve her bir değişkenin faktörler altındaki ağırlıkları verilmiştir. Sonuçlara göre uyumlu (,885), okunaklı (,946), çekici (,879), farklı (,818) parametreleri en büyük ağırlığı 1. faktör altında almıştır. 2. faktör altında ise canlı (,578), etkileyici (-,886), hatırlanabilir (-386), kimlikli (-,628), yöresel (,606) parametreleri en yüksek skorlar almıştır. 3. faktör altında ise

güvenlik (,424), ulaşılabilirlik (-,431), sosyal etkileşim (,545), rekreasyon (,592), yöresel (,602) parametreleri en yüksek skorları alırken, güvenlik (,445), konfor (,585), ulaşılabilirlik (,729) en yüksek skorlu parametreler arasındadır. 5.faktör altında ise güvenlik (,610), konfor (,288), rekreasyon (,253), çeşitlilik (-,308) parametreleri en yüksek skorları alırken ferahlık (,515), sosyal etkileşim (,366) ve uyumlu (,239) parametreleri 6. faktör yükündeki en yüksek skorlar arasındadır (Tablo 8).

Tablo 8. Faktör analizi

	Faktör Yükleri					
	1	2	3	4	5	6
1-Güvenlik	,288	-,052	,424	,445	,610	-,324
2-Konfor	-,075	-,180	,405	,585	,288	,515
3-Ferahlık	,809	,243	-,039	,350	-,194	,297
4-Ulaşılabilirlik	-,443	,053	-,431	,729	-,234	-,054
5-Sosyal etkileşim	,090	-,322	,545	-,445	-,366	,366
6-Aidiyet	,874	,213	-,267	-,188	,086	,155
7-Odak	,679	,283	-,272	-,365	,166	-,101
8-Canlı	,679	,578	-,326	-,184	,156	-,079
9-Uyumlu	,885	,242	-,240	-,077	,046	,239
10-Davetkâr	,845	,378	-,172	,069	,237	,127
11-Etkileyici	,396	-,886	,095	-,035	,030	-,083
12-Özgün	,711	-,634	,131	,097	,091	-,206
13-Okunaklı	,946	,191	-,128	-,061	,164	,057
14-Hatırlanabilir	,886	-,386	,061	-,019	,146	,122
15-Çekici	,879	-,387	-,018	-,043	,168	-,165
16-Kimlikli	,697	-,628	,121	,083	,001	,118
17-Farklı	,818	-,442	-,199	,083	-,028	,071
18-Rekreasyon	,388	,390	,592	-,382	,253	,022
19-Yeme içme	-,335	,813	,355	,190	,143	,098
20-Yöresel	,266	,606	,602	,082	-,136	-,190
21-Çeşitlilik	,753	,054	,246	,021	-,308	-,335
22-Süreklilik	,774	,124	,287	,011	-,506	-,051
23-Doğal	,746	,188	,062	,315	-,298	-,271
24-Bakımlı	,865	,141	,014	,235	-,104	-,075
25-Düzenli	,847	,254	-,011	,236	-,196	,187

Oluşturulan açık mekan kalitesi parametreleri ile kullanıcıların tercihleri arasındaki ilişki kurgulandığında “okunaklı” ve “yeme-içme” yakından ilişkilidir. Fakat “etkileyicilik” ve “yöresellik” arasında oldukça düşük bir ilişki söz konusudur (Tablo 8). Bu nedenle açık mekan kalitesi parametreleri ile kullanıcıların tercihleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Parametreler arasında yapılan korelasyon analizi ile parametrelerin birbirleri olan ilişkileri belirlenmiştir. Pearson korelasyon katsayıları %99 önem düzeyinde hesaplanmıştır

(Tablo 8). Analiz sonucunda en yüksek korelasyonlar “hatırlanabilir”-“çekici” arasında $r=0.948$, “okunaklı”-“uyumlu” $r=0.936$, “düzenli”-“ferahlık” arasında $r=0.900$, “kimlikli”-“farklı” arasında $r=0.891$ ($p<0.01$) elde edilmiştir. Tüm verilere ait korelasyon bilgileri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Korelasyon tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1	1																								
2	.425	1																							
3	.105	.068	1																						
4	-.129	.173	-.058	1																					
5	-.183	.147	.007	-.539	1																				
6	.029	-.215	.698	-.461	-.012	1																			
7	.060	-.382	.401	-.441	-.004	.809	1																		
8	.064	-.443	.542	-.302	-.251	.835	.854	1																	
9	.032	-.209	.824	-.380	-.022	.920	.699	.811	1																
10	.261	-.122	.793	-.342	-.228	.893	.655	.827	.925	1															
11	.25	.191	.132	-.267	.357	.177	.108	-.202	.139	.001	1														
12	.464	.107	.444	-.327	.161	.419	.277	.120	.446	.387	.873	1													
13	.238	-.170	.780	-.469	-.065	.944	.736	.806	.936	.958	.224	.563	1												
14	.351	.108	.644	-.492	.267	.706	.515	.389	.737	.640	.739	.886	.780	1											
15	.410	-.048	.553	-.446	.111	.700	.599	.466	.679	.620	.744	.923	.786	.948	1										
16	.251	.209	.549	-.356	.253	.470	.153	.018	.496	.434	.807	.897	.582	.867	.803	1									
17	.132	-.040	.687	-.237	.025	.645	.360	.325	.736	.621	.677	.855	.731	.888	.858	.891	1								
18	.261	-.100	.210	-.764	.235	.310	.257	.346	.344	.436	-.141	.132	.443	.237	.212	.155	.076	1							
19	.131	.157	-.105	.124	-.167	-.287	-.174	.038	-.256	-.069	-.798	-.702	-.263	-.588	-.632	-.686	-.721	.305	1						
20	.241	-.061	.346	-.218	.076	.076	.149	.287	.161	.236	-.293	-.019	.217	.004	.030	-.111	-.119	.643	.592	1					
21	.260	-.088	.570	-.354	.149	.627	.479	.471	.524	.552	.264	.535	.664	.555	.624	.478	.474	.341	-.191	.431	1				
22	.048	-.115	.740	-.337	.336	.586	.401	.439	.640	.535	.222	.479	.625	.587	.549	.478	.547	.370	-.143	.534	.862	1			
23	.308	-.145	.779	-.081	-.073	.568	.356	.486	.609	.679	.108	.458	.685	.511	.530	.453	.529	.190	-.072	.398	.793	.772	1		
24	.339	-.047	.785	-.154	.040	.681	.596	.647	.719	.698	.281	.458	.769	.684	.739	.469	.625	.246	-.247	.353	.715	.737	.710	1	
25	.153	.009	.900	-.149	.091	.745	.537	.633	.784	.767	.140	.606	.799	.627	.609	.477	.607	.276	-.165	.330	.684	.759	.730	.935	1

*(p< 0.05), ** (p < 0.01)

1-Güvenlik	6-Aidiyet	11-Etkileyici	16-Kimlikli	21-Çeşitlilik
2-Konfor	7-Odak	12-Ozgün	17-Farklı	22-Süreklilik
3-Ferahlık	8-Canlı	13-Okunaklı	18-Rekreasyon	23-Doğal
4-Ulaşılabilirlik	9-Uyumlu	14-Hatırlanabilir	19-Yeme-içme	24-Bakımlı
5-Sosyal etkileşim	10-Davetkar	15-Çekici	20-Yöresel	25-Düzenli

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışma kapsamında Trabzon'da bulunan Atatürk Köşkü Müzesi, Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi ve Trabzon Müzesinin açık mekân kalitesi kullanıcı tercihleri doğrultusunda araştırılmıştır. Yapılan çalışmadaki örnek üç müze üzerinden elde edilen veriler göz önüne alındığında görülmektedir ki; bir alanın mekansal kalitesi, fonksiyonel, ekonomik, estetik, ekolojik ve yapısal parametreler ile doğrudan ilişkilidir. Bu sonuç yapılan istatistiksel çalışmalarda da görülmektedir (Tablo 3-4-5-6-7-8). Mekânsal kalite kavramının çok boyutlu bir kavram olması, müze açık mekânlarında kalite üzerinden yapılacak olan araştırmalarda söz konusu alanlarını çok yönlü olarak ele alma ve buradaki mekân aktivitelerini göz ardı etmeme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Müze bahçelerinde kalite kullanıcıların istek ve ihtiyaçlarının tatminine bağlı bir kavramdır. Daha geniş bir tanımla ise bir müzenin açık mekânlarındaki kalite onun istenen aktivitelere ne kadar uygun düzeyde destek sunduğu ve sağladığı imkânlar ile tanımlanabilir.

Müze ve bahçeleri, kullanılabilirlik kriterlerini ya da yenilenen yaşam tarzlarına bağlı olarak değişen kullanıcı istek ve gereksinimlerini karşılayabileceği düzeyde kullanılabilir. Müze bahçeleri ve çevreleri ancak ziyaretçileriyle yani kullanıcıyla iletişim kurabildiğinde kullanılmaktadır (Delaney, 1992; Langman, 1992; Shields, 1992; Zukin, 1991). Örneğin; Nowacki (2005) yılında Polonya'da bir müzede (Rogalin) yaptığı çalışmada kullanıcıların, özellikle yeme-içme anlamında beklentilerinin olduğunu söylemektedir. Markovic, Raspor ve Komisic (2013) ise Krapina Neandertal Müze'sinde yaptığı çalışmalarında ziyaretçilerinin, müzenin hizmet kalitesinin kalabalık olmaması, bilgilendirici levhaların yeterliliği

müzenin kalitesini etkilediğini ve bunların müzenin tercih edilebilirliğinin arttırdığını söylemektedir.

Fonksiyonel kaliteye dair sonuçlara baktığımızda tercih durumu sırasıyla Atatürk Köşkü, Trabzon Müzesi ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi Evi'dir. Atatürk Köşkünün fonksiyonel parametrelerde daha önde olmasının nedenleri arasında daha geniş ve kuşatılmış bir çevreye sahip olması düşünülmektedir. Estetik kalite açısından sonuçları değerlendirdiğimizde ise, Trabzon Müzesi herhangi bir parametrede yüksek skor alamamıştır. Atatürk Köşkü ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi Evi farklı parametrelerde olmak üzere eşit sayıda yüksek skor elde etmiştir. Trabzon Müzesinin eşsiz bir mimariye sahip olmasına rağmen herhangi bir estetik parametrede öne çıkamaması şaşırtıcı sonuçlar arasındadır. Bu sonuçların nedenleri incelendiğinde ise, Trabzon Müzesinin kentin en işlek caddelerinde yüksek binaların arasında sıkışmış olarak kalması, silüet açısından zor okunması bu parametreleri derinden etkilediği öngörülmektedir. Estetik kalitede olduğu gibi yapısal kalitede de en yüksek skorları Atatürk Köşkü almış Trabzon Müzesi herhangi bir skorda öne çıkamamıştır. Ekonomik kalite açısından Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi tüm parametrelerde öne geçmiştir. Bu sonuçların nedenleri arasında Kanuni Evinin etrafında AVM, yeme-içme işletmelerinin olması ön görülmektedir. Ekolojik kalite parametrelerinde ise Atatürk Köşkü ve Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Kültür Evi ve Müzesi en yüksek sonuçları alan müzeler arasındadır. Neredeyse tüm parametrelerde Trabzon Müzesi geri planda kalmaktadır. Bu sonuçlar müze bahçesinin kalite parametreleri açısından geride kaldığını bizlere göstermektedir. Oysa Trabzon Müzesi eşsiz bir mimariye sahip olmasına rağmen potansiyellerine göre hizmet edememektedir.

Tarihi yapıların gelecek nesillere aktarılması hem sosyal hem de kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemlidir. Bu da müzeler ve bahçelerinin uygun planlanmasıyla gerçekleşebilir. Ancak çalışmanın sonucunda Trabzon'daki araştırmaya dahil edilen müze bahçelerinden özellikle Trabzon Müzesinin hiçbir kalite parametresinde yüksek skor alamaması dikkat çekici sonuçlar arasındadır. Eşsiz bir tarihi özelliğe sahip olan Trabzon müzesi bu kalite parametreleri açısından revize edilmelidir. Katılımcıların %93'ü ise bu müzelere bir kez gitmiştir. Bu sonuca bakıldığında açık mekanlarındaki potansiyelleri iyi bir şekilde kurgulandığında bu sonucun değişebileceği ön görülmektedir.

Bu noktada, müze açık alanlarında gerçekleşen aktivitelerinin toplum üzerindeki etkileri ve yönlendirici gücü asla yadsınmaz. Müzeleri oluşturan yapılar kadar açık mekanları da, toplumun her kesimini doğrudan etkileyen ve iyi analiz edilerek doğru tasarlanması gereken konular olarak ele alınmalıdır. Bir müze bahçesinin mekânsal biçimlenmeleri tasarlanırken alanda çeşitli aktivitelerinin gerçekleşmesine zemin hazırlayabilmesi üzerinde önemle durulmalıdır. Aksi takdirde müze açık alanları her geçen gün insanları birbirinden uzaklaştıran ve insan hayatına dokunamayan planlısız müze bahçelerine dönüşecektir. Planlama ve tasarım hazırlıklarında elbette; koruma, kullanım dengesi ve kuralları dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, benimsenmesi gereken en temel nokta, açık mekan aktiviteleri ve mekânsal kalite göstergelerinin sürekli olarak birbirinden geri beslenen unsurlar olduğunun bilincinde olmaktır.

KAYNAKLAR

- Das, D. (2008). Urban Quality of Life: A Case Study of Guwahati. *Social Indicator Research Journal*, 88: 297-310.
- Düzenli, T., Tarakci Eren, E., Alpak, E.M. (2017). Müze Bahçelerinin Peyzaj Özellikleri ile Kullanıcı Memnuniyeti İlişkisi, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12: 201-214.
- Gehl, J. (1987, 2011). *Life Between Buildings: Using Public Space*. Arkitektens Forlag, Copenhagen.
- Gibson, J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Göğebakan, Y. (2016). Üniversiteler ve Müzeler: İnönü Üniversitesi Müzeleri. *Art-e Sanat Dergisi*, 9(18): 470-489.
- Güler Cenik, M. (2018). Müzelerde Tarihi Eserlerin Tanıtım Sorunları; Gordion Müzesi İçin Grafik Tasarımı Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı. Sanatta Yeterlik Tezi.
- Güneroğlu, N. (2017). Akarsu Rehabilitasyonunun Peyzaj Kalitesi Üzerindeki Etkileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18: 10-20.
- Greene, S. (1992). Cityshape Communicating and Evaluating Community Design. *Journal of the American Planning Association*, 58(2): 177-189.
- İnceoğlu, M., Aytuğ, A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı. *Megaron*, 4(3):131-146.
- Jenkins, K. (1991). *Re-thinking History*. Routledge, London.
- Keskin, N. (2014). Kentlerde Yeni Bellek Mekanları: Kent Müzeleri. *Folklor/edebiyat Dergisi*, 20(79): 25-39.
- Lynch, K. (1984). *Good city form*. MIT press.
- Markovic, S., Raspor Jankovic, S., Komšić, J. (2013). Museum service quality measurement using the Histoqual Model. 2nd International Scientific Conference Tourism in South East Europe.
- Nasar, J. L. (1994). Urban design aesthetics: The evaluative qualities of building exteriors. *Environment and Behavior*, 26(3): 377-401.
- Nowacki, M. M. (2005). Evaluating a museum as a tourist product using the servqual method. *Museum Management and Curatorship*, 20(3): 235-250.
- Özen, H., Tuluk, Ö. I., Engin, Ö. E., Düzenli, H. İ., Sümerkan, M. R., Tutkun, M., Üstün Demirkaya, F., Keleş, S. (2010). Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri. T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- PPS, (2005). <https://www.pps.org/article/august2005whatmakeplacegreat> (Erişim 17.05.2018)
- Rapoport, A. (1977). *Human aspects of urban form: towards a man—environment approach to urban form and design*. Elsevier.
- Talboys, G. (2011). *Museum Educator's Handbook*, 3rd ed. UK: Routledge.
- Thompson, C. W. (2002). Urban open space in the 21st century. *Landscape and urban planning*, 60(2): 59-72.
- Şahan, M. (2005). Müze ve eğitim. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 487-501.
- Şahan, M. (2017). Kentsel Alanda Heykel ve Çevre İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 6(2): 92-109.
- URL-1, (2018). <http://www.trabzon.gov.tr/kultur-varliklari-ve-tarihi-yerler> (Erişim 17.05.2018)
- URL-2, (2018). <https://www.tatilana.com/2015/08/trabzon-muzesi-kostaki-konagi.html> (Erişim 18.05.2018).
- URL-3, (2018). <http://sanartrestorasyon.com/proje/detay/kultur-ve-turizm-bakanligi-trabzon-muzesi-kostaki-konagi-restorasyonu> (Erişim 18.05.2018).
- Uzgören, G., Erdönmez, M. E. (2017). Kamusal Açık Alanlarda Mekan Kalitesi ve Kentsel Mekan Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Megaron*, 12(1): 41-56.
- van den Dobbelsteen, A., de Wilde, S. (2004). Space use optimisation and sustainability—environmental assessment of space use concepts. *Journal of environmental management*, 73(2): 81-89.
- Voordt, D. J. M. van der, Wegen, H.B.R. van (2005). *Architecture in use: an introduction to the programming, design and evaluation of buildings* / Amsterdam: Architectural Press.
- Wey, W. M., Wei, W. L. (2016). Urban street environment design for quality of urban life. *Social Indicators Research*, 126(1): 161-186.
- Whyte, W. H. (2000). *The Social Life of Small Urban Spaces, Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*, Ed.: A.M. Orum and Z.P. Neal (editors), New York, Routledge.